

Sygn. akt III CZ 243/22

POSTANOWIENIE

Dnia 30 czerwca 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Tomasz Szanciło (przewodniczący)

SSN Marcin Łochowski (sprawozdawca)

SSN Krzysztof Wesołowski

w sprawie z powództwa I. P.
przeciwko A. O.
o zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 30 czerwca 2022 r.,
zażalenia powoda
na wyrok Sądu Okręgowego w G.
z dnia 21 grudnia 2021 r., sygn. akt III Ca [...],

odrzuca zażalenie.

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w G. wyrokiem z 21 grudnia 2021 r. uchylił zaskarżony wyrok Sądu Rejonowego w Ż. z 18 października 2018 r. i przekazał sprawę do dalszego postępowania Sądowi Rejonowemu w Ż. prowadzącemu sprawę o dział spadku i zniesienie współwłasności, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania odwoławczego. Sąd drugiej instancji wskazał, że powództwo o nakazanie pozwanej złożenia oświadczenia woli stanowi roszczenie wywodzone z zapisu testamentowego zwykłego i dlatego podlega rozpoznaniu w ramach postępowania o dział spadku.

Zażalenie na to postanowienie wniósł powód, zaskarżając je w całości i wnosząc o jego uchylenie. Zaskarżonemu orzeczeniu powód zarzucił naruszenie art. 618, 686, 688 k.p.c., art. 618 § 2 zd. 3 w zw. z art. 688 k.p.c. oraz sprzeczność istotnych ustaleń sądu polegających na uznaniu, że powództwo zostało wytoczone 31 lipca 2021 r., podczas gdy zostało wytoczone 9 sierpnia 2017 r., przed złożeniem wniosku o zniesienie współwłasności i jego modyfikacją.

W odpowiedzi na zażalenie pozwana wносиła o jego oddalenie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. Zgodnie z art. 394¹ § 1¹ k.p.c., zażalenie do Sądu Najwyższego przysługuje w razie uchylenia przez sąd drugiej instancji wyroku sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, a więc w razie wydania na podstawie art. 386 § 2 lub 4 k.p.c. orzeczenia kasatoryjnego. Wymaga jednak rozważenia, czy na takich samych zasadach podlega zaskarżeniu orzeczenie wydane na podstawie art. 618 § 2 k.p.c.

Stosownie do tego przepisu z chwilą wszczęcia postępowania o zniesienie współwłasności odrębne postępowanie w sprawach wymienionych w art. 618 § 1 k.p.c. jest niedopuszczalne. Sprawy będące w toku przekazuje się do dalszego rozpoznania sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności. Jeżeli jednak postępowanie o zniesienie współwłasności zostało wszczęte po wydaniu wyroku, przekazanie następuje tylko wówczas, gdy sąd drugiej instancji uchyli wyrok i sprawę przekaże do ponownego rozpoznania. Postępowanie w sprawach, które nie zostały przekazane, sąd umarza z chwilą zakończenia postępowania o zniesienie współwłasności.

2. Niedopuszczalność wszczęcia odrębnego postępowania, o której mowa w art. 618 § 2 zd. 1 k.p.c., wynika ze swoistej zawisłości sporu. Mianowicie wszczęcie sprawy o zniesienie współwłasności, w której kognicją sądu objęte są także spory w sprawach wymienionych w art. 618 § 1 k.p.c., oznacza w konsekwencji wszczęcie postępowania także w przedmiocie roszczeń wymienionych w art. 618 § 1 k.p.c.

Na tej płaszczyźnie art. 618 § 2 k.p.c. jest przepisem szczególnym względem art. 199 § 1 pkt 2 k.p.c. Zgodnie bowiem z art. 618 § 2 zd. 2 k.p.c. sprawy,

obejmujące roszczenia wymienione w art. 618 § 1 k.p.c, będące w toku przekazuje się do dalszego rozpoznania sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności. W braku tej szczególnej regulacji pozwy w tych sprawach podlegałyby odrzuceniu na podstawie art. 199 § 1 pkt 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., gdyby do zawisłości sporu doszło najpierw w postępowaniu o zniesienie współwłasności (art. 192 pkt 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Jeżeli postępowanie o zniesienie współwłasności zostałoby wszczęte jako drugie w kolejności, sprawy dotyczące roszczeń z art. 618 § 1 k.p.c. podlegałyby umorzeniu na podstawie art. 355 k.p.c., skoro postępowanie w nich stałoby się niedopuszczalne.

Artykuł 618 § 2 zd. 2 k.p.c. przewiduje jednak inne rozwiązanie, polegające na „przekazaniu sprawy do dalszego rozpoznania” sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności. Nie chodzi więc o powtórzenie postępowania, jak w przypadku przekazania sprawy do ponownego rozpoznania orzeczeniem kasatoryjnym, ale o jej „dalsze rozpoznanie”, a więc kontynuowanie postępowania. Oznacza to, że dotychczas podjęte czynności procesowe pozostają w mocy, a sąd, któremu sprawa została przekazana do dalszego rozpoznania, może wykorzystać materiał zgromadzony w postępowaniu w przekazanej sprawie.

3. Należy podzielić pogląd, że sąd drugiej instancji w razie stwierdzenia, iż sąd pierwszej instancji nie przekazał sprawy należącej do kategorii spraw przewidzianych w art. 618 § 1 k.p.c. sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności, obowiązany jest uchylić z urzędu zaskarżone orzeczenie i przekazać sprawę na podstawie art. 618 § 1 k.p.c. sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności, chyba że postępowanie o zniesienie współwłasności zostało wszczęte po wydaniu wyroku (art. 618 § 2 zd. 3 k.p.c.) i nie zachodzi podstawa do jego uchylenia oraz przekazania sprawy do ponownego rozpoznania (zob. uchwałę Sądu Najwyższego z 21 lipca 1970 r., III CZP 39/70, OSNCP 1971, nr 2, poz. 25). Stanowisko to zachowuje aktualność mimo istotnej zmiany systemu środków odwoławczych i zastąpienia rewizji apelacją (postanowienie Sądu Najwyższego z 22 lutego 2019 r., IV CZ 90/18).

Wynika z tego, że art. 618 § 2 zd. 2 k.p.c. przewiduje autonomiczną podstawę do wydania przez sąd drugiej instancji orzeczenia kasatoryjnego, odrębną od podstaw przewidzianych w art. 386 § 2 i 4 k.p.c.

4. Zgodnie z art. 688 k.p.c. do działu spadku stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące zniesienia współwłasności, w szczególności art. 618 § 2 i 3 k.p.c. Z kolei art. 685 i 686 k.p.c. określają, jakie roszczenia sąd rozpoznaje w postępowaniu działowym i z jakimi skutkami procesowymi. Tak więc z art. 686 w zw. z art. 618 § 2 k.p.c. wynika, że z chwilą wszczęcia postępowania o dział spadku kształtuje się i utrwała wyłączna właściwość sądu prowadzącego postępowanie działowe w zakresie wszystkich roszczeń przewidzianych w tym przepisie. Dochodzi także do obligatoryjnej, ustawowej kumulacji roszczeń wymienionych w art. 686 k.p.c., w związku z czym odrębne postępowanie w sprawach dotyczących tych roszczeń nie może się toczyć; sprawy będące w toku są przekazywane do sądu prowadzącego postępowanie działowe lub łączone z tą sprawą.

Nie budzi więc wątpliwości, że wynikająca z ustawy niedopuszczalność prowadzenia w oddzielnym postępowaniu sprawy o roszczenie objęte art. 686 k.p.c. nakłada na sądy obu instancji obowiązek kontroli z urzędu, czy nie zachodzi sytuacja przewidziana w art. 618 § 2 k.p.c. Jeżeli sąd pierwszej instancji nie postąpił zgodnie z powołanym przepisem, a mianowicie z urzędu nie przekazał (skutecznie) sprawy do dalszego rozpoznania sądowi prowadzącemu postępowanie o dział spadku i zniesienie współwłasności (art. 688 k.p.c.), to obowiązek zastosowania art. 618 § 2 zd. 2 k.p.c. ciąży na sądzie drugiej instancji, skoro sąd pierwszej instancji nie mógł orzekać o zasadności roszczenia przedstawionego mu pod osąd (tak postanowienie Sądu Najwyższego z 22 lutego 2019 r., IV CZ 90/18).

5. W niniejszej sprawie postępowanie o zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli w wykonaniu zapisu testamentowego zostało wszczęte przed wszczęciem postępowania o dział spadku i zniesienie współwłasności I Ns [...] (wskazanie w uzasadnieniu zaskarżonego postanowienia daty wszczęcia tego pierwszego postępowania jako 31 lipca 2021 r. należy traktować w kategoriach

oczywistej omyłki). Skoro postępowanie o dział spadku i zniesienie współwłasności nadal się toczy, to rozpoznając apelację w niniejszej sprawie, Sąd Okręgowy uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę do dalszego postępowania Sądowi Rejonowemu, przed którym toczy się postępowanie w sprawie o dział spadku i zniesienie współwłasności. W ocenie Sądu Najwyższego w takiej sytuacji na orzeczenie sądu drugiej instancji nie przysługuje zażalenie.

Instytucja zażalenia do Sądu Najwyższego podlega odrębnej od art. 394 k.p.c. regulacji, ograniczającej ją do wypadków enumeratywnie wymienionych w art. 394¹ § 1 i 1¹ k.p.c. Przepis ten jest więc słusznie wykładany w orzecznictwie restrykcyjnie (postanowienia Sądu Najwyższego: z 12 października 2007 r., IV CZ 28/07, OSNC 2008, nr 2, poz. 29; z 14 grudnia 2007 r., III CZ 61/07; z 15 lipca 2008 r., III UZ 3/08; z 7 października 2009 r., III UZ 3/09; z 20 stycznia 2010 r., II PZ 29/09; z 21 września 2010 r., III PO 4/10).

Skoro zażalenie do Sądu Najwyższego przysługuje na orzeczenie kasatoryjne uchylające zaskarżony wyrok i przekazujące sprawę do ponownego rozpoznania, to nie ma podstaw do rozszerzenia możliwości zaskarżenia tym wyjątkowym środkiem także innego rodzaju rozstrzygnięcia – wydanego na podstawie art. 618 § 2 k.p.c. orzeczenia uchylającego zaskarżony wyrok i przekazującego sprawę do dalszego rozpoznania.

6. O tym, że orzeczenie wydane na podstawie art. 618 § 2 k.p.c. ma inny charakter niż orzeczenie kasatoryjne wydane na podstawie art. 386 § 2 lub 4 k.p.c., przekonuje szereg argumentów.

Po pierwsze, w rozpatrywanych sytuacjach inne są przesłanki uchylenia zaskarżonego orzeczenia. W art. 386 § 2 i 4 k.p.c. ustawodawca wymienił trzy przesłanki takiego rozstrzygnięcia: 1) nieważność postępowania, 2) nierozpoznanie istoty sprawy i 3) konieczność przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości. Natomiast art. 618 § 2 k.p.c. przewiduje odrębną podstawę uchylenia zaskarżonego orzeczenia, dotyczącą roszczeń z art. 618 § 1 k.p.c., w postaci równoległego wszczęcia (toczenia się) postępowania o zniesienie współwłasności (dział spadku). W konsekwencji przy rozpoznawaniu ewentualnego zażalenia na orzeczenie wydane na podstawie art. 618 § 2 k.p.c. Sąd Najwyższy nie badałby

przesłanek z art. 386 § 2 lub 4 k.p.c., ale zupełnie inne okoliczności istotne z punktu widzenia zastosowania art. 618 k.p.c. Jedynie w sytuacji opisanej w art. 618 § 2 zd. 3 k.p.c., tj. gdy postępowanie o zniesienie współwłasności (dział spadku) zostało wszczęte po wydaniu wyroku, musi istnieć podstawa do uchylenia tego wyroku przewidziana w art. 386 § 2 lub 4 k.p.c., aby było możliwe przekazanie sprawy do dalszego rozpoznania. W przeciwnym razie sąd drugiej instancji orzeka merytorycznie.

Po drugie, nie ulega też wątpliwości, że czym innym jest ponowne rozpoznanie sprawy w rozumieniu art. 386 § 2 i 4 k.p.c., a czym innym – dalsze rozpoznanie sprawy, o którym mowa w art. 618 § 2 k.p.c. Ponowne rozpoznanie sprawy zakłada, że sąd w oparciu o zgromadzony materiał dokona kolejnej, kompleksowej oceny zasadności zgłoszonego żądania, a w razie zniesienia postępowania (zob. art. 386 § 2 k.p.c.) dodatkowo powtórzy czynności dokonane w zniesionym postępowaniu. Natomiast dalsze rozpoznanie oznacza kontynuowanie dotychczas toczącego się postępowania, ale już w ramach postępowania działowego. Do zniesienia postępowania w tym przypadku nie dochodzi.

Po trzecie, art. 386 § 6 k.p.c., przewidujący związanie sądu, któremu sprawa została przekazana do ponownego rozpoznania, oceną prawną wyrażoną w uzasadnieniu wyroku sądu drugiej instancji, nie ma zastosowania w razie przekazania sprawy do dalszego rozpoznania na podstawie art. 618 § 2 k.p.c.

Po czwarte, w razie przekazania sprawy do dalszego rozpoznania nie znajduje zastosowania art. 386 § 5 k.p.c., nakazujący ponowne rozpoznanie sprawy w tym samym składzie. Przepis ten nie ma zastosowania, ponieważ dalsze rozpoznawanie sprawy następuje w składzie orzekającym w sprawie o zniesienie współwłasności (dział spadku) i z tej perspektywy skład sądu, orzekającego w sprawie dotyczącej roszczeń przewidzianych w art. 618 § 1 lub art. 686 k.p.c., nie ma znaczenia.

7. Te różnice wskazują na to, że w istocie orzeczenie kasatoryjne, o którym mowa w art. 386 § 2 i 4 k.p.c., oraz orzeczenie wydane na podstawie art. 618 § 2 k.p.c. mają całkowicie inny charakter. Nie ma więc podstaw do uznania, że

przewidziana w art. 394¹ § 1¹ k.p.c. możliwość wniesienia zażalenia do Sądu Najwyższego w razie uchylenia przez sąd drugiej instancji wyroku sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania obejmuje również sytuację przewidzianą w art. 618 § 2 k.p.c.

Co więcej, nie można też pominąć celu wprowadzenia zażalenia na orzeczenie kasatoryjne sądu drugiej instancji. Intencją ustawodawcy było ograniczenie nadużywania przez sądy rozpoznające apelację możliwości uchylenia zaskarżonego orzeczenia sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, zwłaszcza ze względu na niedookreśloną przesłankę w postaci nierozpoznania istoty sprawy. Takiej potrzeby kontroli Sądu Najwyższego nie ma w przypadku instytucji przewidzianej w art. 618 § 2 k.p.c., gdzie o przekazaniu sprawy do dalszego rozpoznania decyduje jedynie kwalifikacja danego roszczenia i fakt toczenia się postępowania działowego.

8. Do przeciwnego wniosku nie prowadzi treść postanowienia Sądu Najwyższego z 22 lutego 2019 r., IV CZ 90/18, w którym zażalenie na postanowienie wydane na podstawie art. 618 § 2 k.p.c. zostało rozpoznane merytorycznie. W tej sprawie bowiem Sąd Okręgowy uchylił zaskarżone postanowienie i „przekazał sprawę Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania”. Wydał więc rozstrzygnięcie inne niż przewidziane w art. 618 § 2 k.p.c. a charakterystyczne dla art. 386 § 2 i 4 k.p.c.

9. Z tych względów, na podstawie art. 398⁶ § 3 w zw. z art. 394¹ § 3 k.p.c., Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji.

[as]